

КАКО ИСТОРИЧАР КЊИЖЕВНОСТИ ДРАГОЉУБ ВЛАТКОВИЋ ДОКАЗУЈЕ ДА ЧУВЕНА АНДРИЋЕВА „ЈЕЛЕНА, ЖЕНА КОЈЕ НЕМА“ НИЈЕ ПЛОД ПИШЧЕВЕ МАШТЕ

ПУЦА ИЗ КРАКОВА

● За време студија у Пољској, Андрић је уочи Првог светског рата 1914. године, упознао 16. годишњу Јелену Иржиковску, девојку заносне лепоте, која му неће узвратити љубав, али ће оставити дубок траг у његовом стваралаштву ● Како се Андрић борио за своју љубав и како је Јелена реаговала на вест да је наш писац добио Нобелову награду

„БИОГРАФИЈА једног писца највише говори о његовом делу“ написао је својевремено Франсис Скот Фицџералд. Руководећи се овом мишљу историчар књижевности Драгољуб Влатковић у заоставштини Иве Андрића открио је да је Јелена, за коју се веровало да је жена из маште, заиста постојала!

Била је Андрићева велика неостварена љубав, описана кроз многе ликове у његовим делима. Звала се Јелена Иржиковска, била је Пољациња из Кракова и имала је само шеснаест година када је Андрић угледао и заљубио се.

„Када је отворио врата Андрић је угледао више девојчицу него праву девојку „неодређених година“. А она је

уостављале сваког ко је у њих погледао. И зборила је треперавим гласом. Уопште, њено лице и њено биће заносили су сваког!“

О Јеленијој лепоти, међутим, сведочи и њена комшичица којој наш истраживач није открио име. За Андрићеву драгану она каже да је била „веома лепа“ и „многи момци су јој се дивили“, „дивно је свирала на клавиру“ и „касно се удала“.

Као необорив доказ Јелениног постојања читаоцима поменуто књиге Влатковић нуди на увид факсимил њеног писма упућеног Андрићу 15. новембра 1961. године. После четири деценије ћутања Пољациња се јавила Андрићу да му честита на Нобеловој награди.

— То писмо ми је потврдило да Јелена није жена из маште како је тумаче сви који су до сада писали о Андрићу — каже нам Влатковић. — Чудило ме је да Предрагу Палавестри, који је докторирао на Андрићу и знао за ово писмо, оно ништа није говорило. Па и Петар Цајић, такође изузетан познавалац Андрићевог дела, тумачио је Јелену искључиво као фикцију.

Трагове Јелениног постојања Влатковић је нашао и у преписци нашег нобеловца и његовим разговорима са пријатељима. У Писму Зденки Марковић, Андрић каже да је у „овом граду“, мислећи на Краков, „једну годину на свој начин био срећан“ и да „га неће заборавити никада“! Андрићу је та срећа толико била велика и значајна да он свој боравак од неколико месеци продужава на годину дана. А у писму које је послао Зденки Марковић из Београда 2. априла 1923. пише: „Кад год дође пролеће, ја мислим на Пољску“.

Иво Андрић је из Беча прешао да студира у Краков где је стигао априла 1914. године и настанио се, по мишљењу Драгољуба Влатковића, у кући Јелениних родитеља.

У два писма из Кракова драгој пријатељици Евгенији Гојмерац, Андрић од ње тражи да му пошаље ноте за неке нове познанице. О томе Влатковић пише: „Евгенија је, очигито учинила онако како ју је замолио изабраник њеног срца. Десетак дана касније он се обраћа новом поруком за ноте наводећи назив сваке композиције. За нас, пак, посебно је интересантна она под насловом „Кад ја видјех очи твоје“! У овом другом писму

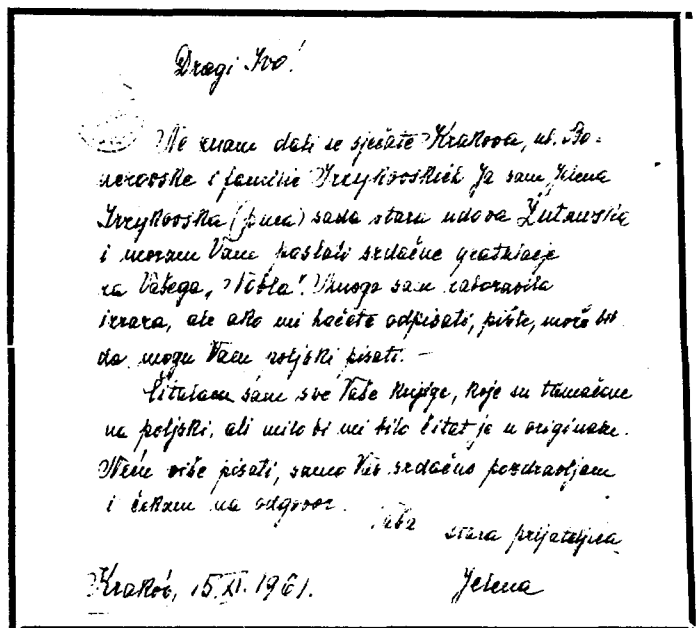

У ТРАГАЊУ ЗА ЉУБАВЉУ: Иво Андрић

приповетке „Љубав у касабини“.

Међутим, Андрић је и своју судбину уткао у ликове многих својих јунака. Тако његове „двојнице“, како каже Влатковић, срећемо у лику Алије Берзелеза, у ликовима из романа „Омер паша Латас“, „Проклетој авлији“, али највише аутобиографског, по мишљењу Влатковића, има у лику Михајла из „Аниких времена“.

Жене су у делима нашег нобеловца за већину његових јунака узрок патњи, пропадања, страдања. Неузвраћена љубав одводи их у лудило, постају чак и градске луде као поп Вујадин у „Аниким временима“ или Осман у „Омер паши Латасу“. Руке Андрићевих јунака остају празне, најчешће

КЉУЧНИ ДОКАЗ: Писмо Јелене Иржиковске нашем нобеловцу

морао је рећи да су ноте за једну „мамселку“!

● Јеленине „двојнице“

У КРАКОВУ Андрић је боравио свега три месеца. У домовину су га изненада вратиле несрећне прилике, атентат у Сарајеву и почетак Првог светског рата. Љубав из овог града, међутим, носио је у срцу целог живота, она му је била инспирација и лајтмотив у многим његовим делима.

— Јелену срећемо у лику Анике из приповетке „Аникина времена“, затим Маре Милоснице, као и у роману „На Дрини ћуприја“ у лику Јеврејке Лотике и Фате у песми опеване, Саиде, жене Омер паше Латаса у истоименом роману — додаје Влатковић. — Али осим Ђорканове Швабице, по лику и судбини најближа Јелени је Рифка из

испружене према странкињама. Да ли је Андрићева љубав остала неузвраћена? Судећи по његовим првим песничким збиркама у прози „Експонату“ и „Немирима“, Пољациња му није узвратила љубав! Потврду за ову сумњу Влатковић налази и у мало познатој дијалогској једночинки „Крај комедије“.

„Управо у разговору, тачније у љубавној расправи између једног нашег „варварина“ јужњака и пијанисткиње Пољациње дато је, више као прича него као драма, оно што се међу њима одиграло у тренутку његовог великог разочарања и њиховог дефинитивног растања“ — пише Влатковић. А растањак Иве и Јелене овај историчар књижевности, поетски је реконструисао овако:

● Прогледао у Пољској

— Јелена! Хоћу, желим још једном да ти кажем: Обаћа-

НЕУГОДНО ПИТАЊЕ

ИЗВЕШЊУ забуну у тумачењу Андрићеве Јелене као жене из маште унела је и Јара Рибничар — тврди Драгољуб Влатковић.

— На венчању Иве Андрића и Милице Бабић, Јара Рибничар је прилично дрско упитала младожењу: да ли је Милица та Јелена о којој је толико писао. Наставши се у неугодној ситуацији, како рећи да није кад се њоме управо жени, Иво је одговорно потврдио. Међутим, нико се није замислио над чињеницом да је Иво о Јелени писао много година пре него што је Милицу срео.

вам ти, кунем ти се, још живом мајком, да ћу се брзо вратити! Ништа ме не може зауставити, нити спречити да ти се не вратим! Све ствари, које сам собом донео, остављам овде у Кракову. А хоћеш ли ти, можеш ли ти за тако кратко време издржати без мене?

Кратко ћутање, а онда врло одлучно, пркосно и готово љутито одбијање:

— Ја могу све!...

Свом „Екерману“ Љуби Јандрићу Андрић је једном приликом рекао: „Моја домовина неће се ваљда наљутити ако признам да сам се родио у Босни а прогледао у Пољској“.

Дуго година је Андрић жудео за својом „пуцом“ и надао се да ће се вратити у Пољску. У писму професору и „другом родитељу“ Тугомиру Алауиовићу, 1920. године Андрић из Рима пише:

„Знам пољски и познајем и волим тај народ и пада ми на памет не би ли било какво мјесто за мене код нашег будућег посланства у њих... Чекање је наша расна врлина, али је више не могу да чекам. И знам да и најбољи морнар зависи о ветру. А ја сам као овај славни Марко Антоније срце своје свезао за сва времена за крму једне пољске Клеопатре која такође има једно краљевско име — Јелена. Мој брод тоне и једино га ви можете спасити. Останем ли без те царице и краљице мог срца, никад више нећу пружити руке за женом!“

Премештај, међутим, Андрић никада није добио.

Више пута јављале су се гласине о Андрићевој веридби и женидби, било је трачева, али и афера, попут оне са женом Густава Крлеца, такође Пољацињом Персидом. Међутим, Андрић се оженио тек после шездесете са Милицом Бабић, костимографом у београдском Народном позоришту. За разлику од Јелене ова његова последња љубав није, по мишљењу Влатковића, била ни књижевна инспирација ни јунакиња неког његовог дела. Мада је сам Андрић тврдио да су му године проведене са Милицом биле најсрећније у животу.

— Нема података да су се Ива и Јелена икада поново срели — каже Влатковић. — Међутим, Јеленом је остао опчињен до краја живота. А наслов „Јелена жена које нема“, Андрић је изоставио само једну реч — више — „Јелена, жена које нема (више). Та реч би заправо све открила.“

Марија ПЕТРИЧЕВИЋ

ЧЕСТИТКА ЗА „НОБЕЛА“

КАДА је Иво Андрић добио Нобелову награду после 40 година ћутања јавила му се његова велика неостварена љубав Јелена.

„Драги Иво! Не знам да ли се сјешате Кракова, ул. Бошеровске и фамилије Иржиковски. Ја сам Јелена Иржиковска (Пуца) сада стара удова Лугавска. Морам вам послати срдачне честитке за вашег „Нобела“. Много сам заборавила изразе, али ако ми хоћете отписати, пишете можда вам могу писати пољски. Читала сам све ваше књиге које су преведене на пољски, али драго би ми било да их читам у оригиналу. Нећу више писати само вас срдачно поздрављам и чекам на одговор. Ваша стара пријатељица Јелена Краков, 15.11.1961.“

— одмах је то приметио — и у изгледу имала нечег божанског, нечег анђеоског. И као да је била послата однекуд, од неког и са неком поруком. Прво што му је привукло пажњу и пало у очи биле су њене — очи. Боље рећи тамноплава језерца — лепа, паметна, насмејана! Овако је Влатковић описао први сусрет Иве и Јелене у књизи „Јелена у животу и делу Иве Андрића“ коју су објавиле „Књижевне новине — Енциклопедија“

● Букет од воћа и цвећа

НА основу Андрићевих дела Влатковић је реконструисао како је Јелена изгледала:

— Тело јој је било „чудан букет састављен од воћа и цвећа“: танак струк, савршено вајана рамена, невелике груди, а прелене као у Афродите (у подоста деколтованој одећи), лице са лаким руменилом и са мало златног сјаја који трепери као осмејак. А очи? Оне су збуњивале и за-